

УДК 37.014

**ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Лєнь Тетяна Вікторівна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
г. Херсон, Україна)

У статті представлено аналіз ролі надбання особистістю системи ціннісних орієнтацій, обґрунтований сучасними реаліями, необхідністю розвитку громадянського суспільства в Україні.

Свобода вибору і відповідальність людини є найважливішою умовою громадянського, правового, економічного, політичного і культурного прогресу. Моральний обов'язок кожного громадянина полягає в тому, щоб кожен його вчинок сприяв прогресу суспільства.

Умовою взаємозв'язку і взаємозалежності інтересів держави і громадянського суспільства є людина, отже, потрібне оновлення системи освітньо-виховного впливу на розвиток особистості.

Майбутнє нашої держави, становлення громадянського суспільства залежить від соціального досвіду, який має молоде покоління, на який спирається в процесі життєдіяльності і життєтворчості.

Соціальний досвід, який міститься в культурі суспільства, буде засвоєно людиною лише за умови активності її самосвідомості, за умови усвідомлення своєї взаємодії з оточуючим соціумом, своєї активності в цій взаємодії.

Ключові слова: громадянське суспільство, система ціннісних орієнтацій, соціальний досвід, соціальна мотивація, виховання, саморозвиток.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Лень Татьяна Викторовна,

кандидат философских наук,

доцент кафедры общеправовых

и социально-гуманитарных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

В статье представлен анализ роли приобретения личностью системы ценностных ориентаций, обоснованное современными реалиями, необходимостью развития гражданского общества в Украине.

Свобода выбора и ответственность человека является важнейшим условием гражданского, правового, экономического, политического и культурного прогресса. И моральный долг каждого гражданина заключается в том, чтобы каждый его поступок способствовал прогрессу общества.

Условием взаимосвязи и взаимозависимости интересов государства и гражданского общества является человек, следовательно, требуется обновление системы образовательно-воспитательного воздействия на развитие личности.

Будущее нашего государства, становление гражданского общества зависит от социального опыта, который имеет молодое поколение, на который опирается в процессе жизнедеятельности и жизнетворчества.

Социальный опыт, который содержится в культуре общества, будет усвоено человеком только при условии активности его самосознания, при условии осознания своего взаимодействия с окружающим социумом, своей активности в этом взаимодействии.

Ключевые слова: гражданское общество, система ценностных ориентаций, социальный опыт, социальная мотивация, воспитание, саморазвитие.

THE FORMATION OF PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY

Lien Tatiana Victorivna,
candidate of philosophical Sciences,
Associate Professor of the Department General legal
and socio-humanitarian disciplines
(Kherson faculty of Odessa state University of internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article presents the analysis of the role of acquisition of the personality system value orientations, informed by contemporary realities, the need to develop civil society in Ukraine.

Condition of interrelation and interdependence of the interests of the state and civil society is the person, therefore, requires updating of the system of educational influence on the personality development.

Freedom of choice and the responsibility of man is essential to civil, legal, economic, political and cultural progress. And the moral duty of every citizen is that every act of his contributed to the progress of society.

The future of our country, the development of civil society depends on social experience that has a younger generation that relies in the process of life and life creation.

Social experience is a factor and the result of the process of socialization. In modern society the process of gaining social experience a young person is compounded by the difficulties that arise due to the revaluation of traditions, norms and values.

Man as the subject of the process of socialization is not a passive creature. He initially carries the impulses of self-realization, of self-motion. Changing and enriching, this life-potency carries the need and ability for life-determination and self-realization on the basis of the action mechanisms of freedom of choice and freedom of action.

Social experience, which is contained in the culture of the company, will be acquired by man only when the activity of its identity, with an awareness of its interaction with the surrounding society, its activity in this interaction.

For the development of civil society needed a new person – an active person, capable to think creatively, to create, to transform not only themselves but also society. The formation of such a personality is not only a process of natural development but the result of her upbringing in the process of interaction with the environment.

Key words: civil society, the system of value orientations, social experience, social motivation, education, self-development.

Громадянське суспільство – суспільство, в якому існує і постійно розширюється сфера вільного волевиявлення, яке «сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу людей і досягається через систему інституцій і відносин, покликаних забезпечити умови для самоорганізації окремих індивідів та їх об'єднань» [1, с. 204].

Використання цього поняття набуло значного поширення на рубежі 80–90-х рр. ХХ ст. у зв'язку з крахом світової системи соціалізму і

глибинними змінами у соціальному житті ряду європейських та азіатських країн. Саме з цього часу стало зрозумілим, що реально здійснюватися принципи правової держави можуть лише в такому суспільстві, де кожен має можливість вирішувати спільні справи цього суспільства. Для цього люди в ньому мають бути вільними та рівноправними [1]. Концепція громадянського суспільства репрезентована у сучасній філософії працями таких мислителів, як К. Лефорт, Ю. Хабермас, Н. Боббіо, А. Міхнік, Дж. Коген та ін.

Та все ж при аналізі взаємин держави і громадянського суспільства виникають серйозні труднощі, такі, зокрема, як переосмислення нової системи ціннісних орієнтацій членів цього суспільства, яке швидко глобалізується, шляхи набуття особистістю необхідних та відповідних якостей. У зв'язку з цим, актуальним стає дослідження формування особистості в умовах розбудови громадянського суспільства.

Мета даної статті – визначити роль набуття сучасною особистістю системи ціннісних орієнтацій, що обґрунтовано сьогоденними реаліями, необхідністю розбудови громадянського суспільства в Україні.

Отже, необхідною умовою ефективного функціонування громадянського суспільства є вільна особистість. Її характеризує, зокрема, високий рівень індивідуальної автономії стосовно суспільства взагалі й державної влади особливо. Така особистість є самоцінною та самодостатньою силою. Їй властиві здатність взаємодіяти з іншими особистостями в ім'я загальних цілей, інтересів, цінностей, а також здатність підпорядковувати свої приватні інтереси і способи їх досягнення загальному добру, вираженому в правових нормах [2]. Тобто мова йде про соціальний досвід кожної особистості, який узагальнюється у світогляді покоління.

Майбутнє нашої держави, становлення громадянського суспільства залежить від соціального досвіду, який має молоде покоління, на який спирається у процесі життєдіяльності та життєтворчості.

У свідомості молоді найчіткіше відображаються нові тенденції соціальних відносин, які по мірі подальшого розвитку суспільства, все більше будуть проявлятися.

Соціальний досвід особистості – це її реальне соціальне життя, система її життєвих цінностей, уявлення про роль особистості у суспільстві, – той образ світу, який складається в результаті засвоєння соціального досвіду людства під впливом і в умовах розвитку соціума.

Соціальний досвід є фактором і результатом процесу соціалізації особистості. У сучасному суспільстві процес набуття соціального досвіду молодій людині ускладнюється труднощами, які виникають внаслідок переоцінки традицій, норм, і цінностей: якщо раніше молодь значною мірою спиралася на досвід попередніх поколінь, то тепер вона засвоює

новий соціальний досвід, що породжує суперечливі тенденції у свідомості молодшої людини відносно громадянської поведінки.

Культура, в якій через процес соціалізації та виховання особистість набуває досвіду соціальних відносин, дає можливість скористатися найкращими взірцями досвіду минулого, не починаючи все спочатку. Проте, зміни, які відбуваються зі становленням нового типу суспільства зі префігуративною культурою, вимагають зосередження культурних цінностей орієнтованих на майбутнє [3].

Реалії життя, в умовах становлення нової культури, постійно ставлять людину у вкрай невизначені ситуації, коли не може бути готових рішень, які приймаються на основі засвоєння готових знань, умінь, навичок набутих від старшого покоління.

Сучасній особистості потрібно вирішувати кожен життєвий ситуацію творчо, самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність.

Індивідуальне життя людини має певну об'єктивну детермінацію. Це визначає, по-перше, той очевидний факт, що людина здійснює своє життя в конкретну історичну епоху, в певному соціальному і життєвому просторі, належить до певної соціальної групи, є вихідцем з конкретної сім'ї зі своїми стосунками, міфами, традиціями та нормами поведінки тощо. Все це зумовлює весь процес її самовизначення і життєдіяльності [4].

У вітчизняній педагогічній науці традиційно віддавалась перевага нормативній системі цінностей у системі виховання особистості. Активність, здатність індивіда до самостійного акту вибору хоч і визнавались, проте реальний процес виховання було зорієнтовано не на особистість, яка самовизначається, а на особистість, якою можна керувати.

Сучасні дослідження виокремлюють два аспекти процесу соціалізації: адаптацію до соціуму і самовизначення в соціумі. Останнє означає активну позицію, оцінку оточуючого світу, диференціацію впливів, які пропонуються обставинами, прийняття їх або опір їм.

Людина як суб'єкт процесу соціалізації не є пасивною істотою. Вона первісно несе в собі імпульси самореалізації, саморуху. Змінюючись і збагачуючись, ця життєва потенція несе в собі потребу і здатність до життєвого самовизначення і самореалізації на основі дії механізмів свободи вибору і свободи дії.

Виховання є необхідною складовою, оскільки в процесі соціалізації неодмінно виникають явища та ситуації, що потребують, певним чином, узгодженого соціального впливу і реальної педагогічної дії, використання конкретних технологій.

У соціально-психологічній літературі акцентується увага на такому механізмі становлення соціального досвіду, як діяльність, яка є і засобом, і умовою, і формою виявлення культурно-історичного соціального досвіду.

С. Рубінштейн сформулював принцип діяльності так: «Суб'єкт у своїх діяннях, в актах своєї творчої самостійної діяльності не тільки виявляється і проявляється, він в них створюється і визначається. Отже, по тому, що він робить, можна визначити те, що він собою представляє; напрямок його діяльності і формування його самого» [5, с. 153].

Таким чином, сутністю людської діяльності є особистісна творчість.

Специфіку людської діяльності можна зрозуміти, лише звернувшись до предметного середовища, в якому існує особистість. Це середовище є не що інше, як різні формоутворення культури, в яких акумульовано людський досвід.

Отже, джерела людської діяльності містяться в предметному середовищі, в соціальному досвіді людства. Соціалізація особистості в цьому розумінні є процесом засвоєння нею соціального досвіду.

Значення діяльності, в контексті такого визначення, полягає в тому, що через окреслення форм культури, узагальнених у соціальному досвіді, відбувається формування також суб'єктності індивіда, зміни в його особистісних якостях.

Слід зазначити, чим складніші зміни які відбуваються у суспільстві, тим глибше потребує переосмислення педагогічне уявлення про вплив на особистість.

Н. Лавриченко зазначає, що процес виховання як складова процесу соціалізації в освітньо-виховних установах набуває змісту творення освітньо-виховних і практично-життєвих передумов особистісного та соціального становлення особистості, а саме:

- розвивається її здатність до реалістичної самооцінки, самосприйняття і самоприйняття у загальному контексті усвідомлення і прийняття своєї соціальної життєвої позиції – походження сімейного становища та можливостей, а відтак уможливорюється формування адекватних життєвих орієнтацій і виборів (навчальних, професійно-виховних, сімейно-побутових, духовних);

- відбувається поступове становлення множини соціальних (групових, міжособистісних) відносин і взаємин молоді людини на макро-, мезо-, мікро- рівнях її суспільного буття, та їх розвиток як простору її особистісного, духовного і соціально-практичного життя і дорослішання, формується життєвий стиль особистості;

- збільшується особистісний досвід суспільного життя та взаємодій, а відтак, і відповідні знання, уміння, навички, компетенції, звички, поведінкові автоматизми тощо, створюються базисні когнітивні, емоційно-вольові й практично-діяльнісні персональні передумови виконання множини соціальних ролей дорослої людини – економічних, господарсько-

побутових, гендерних, сімейних, батьківських, педагогічних, громадських, політичних;

– формуються соціальні потреби, якості й здатності особистості – комунікабельність, загальна соціонормативна адекватність, культурна розвиненість і вихованість, патріотизм тощо, а також її духовність – світоглядні переконання та установки, базисні форми і рівні свідомості і самосвідомості, розвинена почуттєвість, зокрема, здатність до вищих людських почуттів, насамперед у сфері сприйняття іншої людини й ставлення до неї – емпатії та симпатії, самоідентифікації й психологічної проекції, дружби і любові, констатується свідомо соціальність як єдність суспільної наявності, причетності, активності і суверенності особи” [6, с. 231–247].

Сучасна наука прагне здійснити переоцінку тих концепцій виховання, які традиційно базуються на провідному значенні цілеспрямованого впливу на особистість у процесі її формування, і вийти на проблему соціалізації як процесу саморозвитку особистості, її життєвого визначення в культурі, в соціумі.

Процеси і результати соціалізації мають внутрішньо суперечливий характер, бо в ідеалі соціалізована людина повинна відповідати соціальним вимогам і одночасно протистояти негативним тенденціям у розвитку суспільства, життєвим обставинам, що гальмують розвиток її індивідуальності.

Сучасне покоління живе в епоху зростання ролі особистості як творця соціального світу і творця самої себе.

У процесі педагогічної діяльності слід звернути увагу на те, що в своїй діяльності особистість перебуває в ситуації вибору можливостей.

Філософські і психологічні дослідження останніх років розкривають таку закономірність діяльності, як єдність двох сторін її соціальної сутності: проекції на “світ речей” (предметна діяльність) і проекції на “світ людей” (діяльність, яка пов’язана із засвоєння норм людських взаємовідносин). Зрозуміти сутність діяльності, як єдності цих двох її сторін дозволяє звернення до концепції персоналізації А.Петровського. Він обґрунтував наявність у індивіда особливої соціогенної потреби “бути особистістю”, тобто потребу в персоналізації. Ця своєрідна потреба реалізується як прагнення суб’єкта продовжити себе в інших людях, поділитися з оточуючими своїм буттям і за рахунок цього постати перед цими людьми як особистість. А.Петровський зауважує: «Прагнучи включити своє “Я” в свідомість, почуття і волю “інших”, завдяки активній участі у спільній діяльності, залучаючи їх до своїх інтересів і бажань, людина, отримавши в порядку зворотного зв’язку інформацію про успіх, задовольняє тим самим потребу персоналізації» [7, с. 244].

З потреби персоналізації, як вважає А. Петровський, вибудовується основний перелік соціальної мотивації особистості. Потреба індивіда бути особистістю задовольняється в діяльності, яка для інших людей (або іншої людини) повинна бути значимою. Щоб транслювати будь-які цінності іншим, індивід сам повинен мати певні цінності, бути самоцінним, усвідомлювати свою цінність. Звідси походить визнання такого елемента, який визначає становлення соціального досвіду людини, – самосвідомість особистості [7].

Без самосвідомості не може здійснюватися ні пізнання людиною соціального світу, ні соціальне самовизначення її в ньому.

Соціальний досвід, який міститься в культурі суспільства, буде засвоєно людиною тільки за умови активності її самосвідомості, за умови усвідомлення своєї взаємодії з оточуючим соціумом, своєї активності в цій взаємодії.

Декларуючи ідею «діяльнісного підходу до формування особистості», вітчизняна теорія виховання не враховувала в ній самовизначення вихованця. Підкреслювалось, що цей підхід означає лише організацію певної суспільно-корисної діяльності і спільне включення в неї індивіда, становлення його особистості як «індивідуального рівня суспільного буття» (К. Абульханова-Славська). Цей індивідуальний рівень залежить від розуміння людиною свого внутрішнього світу, від сформованості у неї соціального ставлення до себе [4].

Щоб життя людини розгорталось як творчий процес, у її свідомості під дією вказаних чинників і на основі сформованого життєвого досвіду має сформуватися модель активного ставлення до свого життя, як акту життєтворчості.

Таким чином, у формуванні такої складної і тонкої системи, як соціальний досвід людини, важливим є не сила зовнішнього впливу сама по собі, а відповідна самоорганізація і самовизначення особистості в цьому зовнішньому впливові.

Система виховання, у складі педагогічної організації процесу оволодіння особистістю соціальним досвідом, повинна виходити з усвідомлення багатокомпонентності системи досвіду, змінності всіх її складових, домінуванні в ній такого компонента, як самовизначення особистості.

В період трансформації суспільних процесів загострюється проблема життєвих цінностей людини, яка полягає в тому, що в соціальній стихії виникає небезпека втрати цінностей, якими жило до того суспільство, і перед людиною постає необхідність захищати одні цінності та руйнувати інші. І в цій ситуації проблема вибору життєвих цінностей може обернутися

трагедією не тільки для окремої особистості, але й для великих мас людей: душевний неспокій може перерости в глибоку духовну кризу.

Сьогодні мисляча людина зобов'язана спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за ухвалені рішення та вміти долати конфлікти й суперечності. Для цього вона повинна мати культуру, багатокритерійну установку розв'язання завдань, а також розуміти, що ніхто не може претендувати на беззаперечну істину, і жодну теорію не можна вважати універсальною і вічною.

Свобода вибору і відповідальність людини є найважливішою умовою громадянського, правового, економічного, політичного й культурного прогресу. І моральний обов'язок кожного громадянина полягає в тім, щоб кожний його вчинок сприяв прогресу суспільства. Як показав Г. Ерме, громадянськість складається з трьох взаємодоповнюючих і нероздільних елементів: вона ґрунтується на усвідомленні єдності прав і обов'язків; передбачає наявність конкретних громадянських дій – від потреби бути інформованим до активної участі в політичних і виборчих кампаніях; спирається на систему цінностей і моральну переконаність, яка надає цій системі сенс і значення [8].

Сучасне суспільство, розвиваючись швидкими темпами, висуває усе більш високі вимоги до підростаючого покоління. Молоде покоління, покликане реалізовувати соціальні реформи, часом нездатне адекватно реагувати на запити суспільства, яке готове до реформ і прагне їх.

Найважливіший результат виховання – готовність і здатність людини до самозміни. Суспільству зараз потрібна нова людина – людина активна, здатна творчо мислити, творити, перетворювати не тільки себе, але й суспільство. Формування такої особистості є не тільки процес природного розвитку, але й результат її виховання, у процесі взаємодії з навколишнім світом.

Умовою взаємозв'язку й взаємозалежності інтересів держави і громадянського суспільства є людина, отже, потрібне оновлення системи освітньо-виховного впливу на розвиток особистості, набуття нею ціннісних орієнтацій.

Тільки таким шляхом зможемо сформувати необхідні умови для подальшого розвитку в нових демократіях повноцінного громадянського суспільства. Саме на цьому фундаменті мають базуватися нові національні ідеології, або консолідовані національні ідеї, про необхідність яких зазначається вже багато років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Философский словарь. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.

2. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Политические исследования. – 1996. – № 5.
3. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид ; пер с англ. – М., 1988. – 429 с.
4. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребёнка : [Учебное пособие для высших учебных заведений] / Н. Ф. Голованова. – СПб. : Речь. 2004. – 272 с.
5. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – М., 1967. – 424 с.
6. Лавриченко Н. М. Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації: пед. роздуми і нотатки / Н. М. Лавриченко. – К. : ТОВ «Інсайт-плюс», 2006. – 279 с.
7. Петровский А. В. Вопросы истории и теории психологии. Избранные труды / А. В. Петровский. – М., 1984. – 272 с.
8. Эрмэ Г. Культура и демократия / Пер. с француз. – М., 1994. – С. 150–157.